

## Ծ Ի Ծ Ե Ռ Ն Ա Կ

Մէն միայնակ, այս զրդեկին  
Հանգչած ի թառ տանքս ծածքին,  
Ամէն առտու լաց լինելով,  
Այդ ցաւագին քո երգերով,  
ինձ ի՞նչ կամիս ի քո բարբառ  
Ասել թըշուառ պանդուխտ ծիծառն:

Մոռացման մէջ միանձնացած,  
Ամուսինէդ թողուած լըքուած,  
Կու լաս, արդեօ՞ք, ընդ իմ լացին,  
Անմըխիթար այրի դու կի՛ն:  
Լաց, մի դադրի՛ր ի քո կական,  
Պանդուխտ ծիծառն աստանդական:

Այլ քան զիս նուազ ապերջանիկ,  
Դու ապաստան ի քո փետրիկ,  
Կ'արշաւես ' սար, ծովակ ու լիճ,  
Կը լընուս զօդն ի կոծ 'ւ ի ճիչ,  
Զայն կոչելով ի քո բարբառ,  
Թափառական պանդուխտ ծիծառն:

Իցիւ և ես . . . Այլ ինձ համար  
Արգելք է այս ցած, նեղ կամար,  
Ուր արեգակն ոչ նըշողէ,  
Ուր օդն անգամ ինձ զլացեալ է.  
Ուստի առ քեզ ողբոյց իմ վանդ  
Հազիւ հասնի, ո՛ր ծիծեռնակ:

Գայ սեպտեմբերն առաջիկայ,  
Եւ դու ի չու փութաս ահա՛,  
Այցելելով նոր նոր վայրեր,  
Եւ հեռաւոր ծովեր, լեռներ,  
Բարեւելով ի քո բարբառ,  
Թափառական պանդուխտ ծիծառն:

1. Միլանօ քաղաքին դուքսերուն տունէն, Marco Visconti իշխանը առեւանգել տուաւ Bice կամ Beatrice անունով առաքենազարդ աղջիկ մը, որն որ արդէն նշանուած ալ էր, և յետոյ բանաստեղծը զայն իւր մէկ ամայի զոհակէն մէջ, ուր և աղջիկը քիչ ատենէն մեռաւ սրտին ցաւէն: Ի դիմաց այս խեղճ մանկամարդին կը խօսի այս տեղ, բանաստեղծը ծիծեռնակէն հետ:

Ծ. Խ. - Քանի մ'անգամ թարգմանուած է այս քերթուածը:

Մինչ ես, սակայն, հանապազօր  
Բանալով աչքս արտօսարթոր,  
Եղեմանց մէջ, ձիւնեքուն մէջ,  
Պիտի լըսեմ ձայնիկդ իմ մէջ,  
Որով կ'ուզես ի քո բարբառ  
ինձ կարեկից լինել ծիծառն:

Խաչ մ' ի գարնան դու աստանօր  
Պիտի զըտնես, հանգչէ՛ անոր  
Թեւերուն վրայ, և ինձ յայնժամ,  
Երեկին դէմ, լիարերան  
Տո՛ւր ողորմիս խաղաղութեան,  
Պանդուխտ ծիծառն աստանդական:

T. GROSSI

Թրգմ. ՍՏԵՍԱՆ ԵԱԶԷՏԵԱՆ

Ի Ն-բօյի, 24 Հոկտ. 1909:

## ԱՆԻ ԱԻԵՐԱԿՆԵՐՈՒՆ ԾՆՈՒՆԴԸ

« ՎՐՈՅՐ » ջիմ

Օր մը երբ տեսաւ նա աշնան տերեւնեւ  
բու պէս թափթըփած կիւնը և զաւլընները՝  
իր ձմեռնային ցուրտ մարմնովը խորտա-  
կուած հոգիով մը ընկաւ անոնց դիակնեւ  
բուն վրայ և ողբաց: Աւարառու քիւրտը  
ուզած էր իր մշակած երկիրներուն բեր-  
քերը յափշտակել. որդիքը դիմադրած էին.  
և անիրաւները յարժեկելով անոր տանը  
վրայ՝ սպաննած էին կտրիճ տղաքները,  
առեւանգած էին աղջիկները և կրակի տա-  
լով տունը՝ անոր բոցին դիմաց ծուխե-  
րուն հետ վեր զրկած էին իրենց ծիծաղ-  
ները՝ ոճրագործի ամենադառն ժպիտով . . .

Եւ տունը կը ցածնար, գերանները  
կրկնապատիկ, եռապատիկ կը ծալլուէին.  
նեքսէն՝ փոքրիկներուն ճիչերը կը լսուէին:  
Ծերունին կը վազվզէր բոցին շուրջը,  
կը փորձէր իր անձին քաջութիւն տալ  
նեքս նետաւելու և թռոնիկները ազատելու.  
բայց սակայն բոցեղէն ալիքները կը վա-  
նէին զինքը. և ծերունին կը շարունակէր  
բոցին դիմաց լալ և հառաչել:

Կամաց կամաց բոցը ցածցաւ. ճիչերը

լռեցին. գերաններու ճարճատիւնն էր որ կը խոցէր ծերունիին սիրտը:

Տունը հանգաւ. և թշուառ ծերունին յուսահատած ու խելագարած՝ ուզեց իր տանը մոխիրները զրկել. բայց անոնք շուտով փախան իր գրկէն:

Հայրենական օձախր մարեցաւ. ալ աւնոր ծխանէն ծուխ պիտի չելլէ, ալ ինքը անտուն և անտէր պիտի մնայ, և բովանդակ աշխարհը ալ մարած է իրեն համար. և դառն ցաւը ու կակիծը խոր լուսթիւն մը կը ստեղծէ իր շուրջ՝ խղիւղ լուր թուրդ աղաղակները և խնտուսները մարդկութեան:

Երբունին իր ճանկերով ուզեց փորել գերեզման մը՝ տանը մոխիրներուն տակ. բայց անոր մագոտ կուրծքին տակ բարխող սիրտը չթողուց որ նա ստրուկ մահով մը վերնայ աշխարհէս: Անկա «Վլէժ» գոչեց. և աւերակները միայն արձագանգ տուին:

Գաւազան մը ձեռքը, մախաղ մը ուսը՝ ան ստիպուեցաւ դռնէ դուռ իր օրապահիկը մուրալ. բայց սակայն ո՛չ մէկ դուռ չբացուեցաւ իր առջև. իր ինչքը յափշտակող քրտրտ պատառ մը հաց չնետեց անոր դիմաց:

Երբունին հառաչեց դառն կակիծով, բայց ո՛չ մի մարդ չլսեց զայն. ո՛չ մի մարդ չօգնեց անոր, և ո՛չ մէկ անկիւն չտուաւ գէթ արձագանգը իր հառաչանքին:

Ան իր ոտքով որոնեց մէկը՝ որուն կարենար պատմել սրտին կակիծները: Մայրը գերեզմանն էր, եղբայրները, կիներ, զաւակները, թոռները ամէնքն ալ հողուն տակ էին, ոմանք սպաննուած, ոմանք սրով յօշոտուած:

Ո՞վ կար որ ցաւերու մէջ տակաւին ապրէր թշուառ հայուն սրտին մօտիկ. — Անին էր ան. Անին, զոր հայը առանց արցունքի չէր կրնար յիշատակել: Անին, իր աւերակներով, որ արձագանգ տուած էր խորտակուած ծերունիին «Վլէժ»ին: Եւ նա այդ աւերակ քաղաքը գտաւ, որ մտիկ պիտի ընէր իրեն, պիտի սփռ-

փէր զինքը... Եւ չոր գաւազան մը իրեն առաջնորդ ըրած՝ ուղղուեցաւ դէպ ի մեռելներու այդ մշտակոծ քաղաքը, հայու թեան գերեզմանը:

Գնաց երկար ու թուփերու մէջ նշմաւեց խումբ խումբ հայ աղջիկներ, որոնք ահաբեկած՝ պահուրտած էին հոն քիւրտերու ձեռքերէն ճողպարած:

— Հայուհիներ, Անին, Անին կը փրնտեմ. ցուցէ՛ք զայն ինձ. ըսաւ ծերունին:

— Սա ճամբան բռնէ, — պատասխանեցին հայուհիները —, բայց Անին աւերակ է, պիտի կարենայ քեզի օգնութիւն մ'ընել:

— Պիտի կարենայ, պիտի կարենայ. բարով մնացէ՛ք:

— Խաբուած ես, թշուառ ծերունի, խաբուած ես. փափսացին իրարու հայ աղջիկները:

Գիչ մը առաջ, կիրճի մը մէջ գտաւ հայ երիտասարդներ, որոնք հրացանին ձեռքերնին՝ իրենց գեղը կը պաշտպանէին:

— Անին հայ կտրիճներ, Անին ցուցէ ինձ. ըսաւ ծերունին:

— Անին կործանած է, հոն մեռելներ, հազարամեայ մեռելներ միայն կան:

— Նա կը կանգնի, իմ՝ կործանած հայուս դիմաց, անոր մեռելները կ'ելլեն իմ ցաւերս մօտիկ ընելու:

— Յնդած ես, թշուառ ծերունի, ցնդած ես. Անին կործանած է. հոն բուրբ կը բնակին:

\*

Օրերով ճամբորդեց ցաւալից հայ հողուն վրայ. Հիմայ երեկոյ է. գիշերը կոխեց. աստղերը մթութեան մէջ ծերունիին քարոտ ճամբաները կը ցուցնեն, իսկ հեռունէն՝ բուրբու տխուր ձայները կը լսուին:

Երբունին յոգնութենէն հառաչեց և նախեցաւ վեր՝ դիտելու թէ աստղերը զգա՞ծուած են արդեօք իր ցաւէն, ու տեսաւ որ իր աստղը, զոր տարիներ առաջ իր մայրը իրենց տունէն ցուցած էր ըսելով — «Զաւակ, այդ աստղը քեզի հետ ծընաւ», այդ աստղը կարմրած էր և քովինները մարած էին: Երբունին և կարմիր

աստղը լուռ իրարու նայելով՝ լացին երկար, մինչև որ ան աչքերը փակեց, ընկած սալաքարի մը վրայ՝ խաղաղ քունով։

Ու Անին էր որ իր անցեալի փառքերով եկաւ կանգնեցաւ ծերունիին դիմաց. թագաւորական և իշխանական վեհ պալատները, գեղեցիկ դրուագներով պնդուած հազարումէկ եկեղեցիները՝ ծագող արեւուն դիմաց կը բոցավառէին. և ահա քիչ վերջը երազը կը վերջանար. հրդեհուող արեւելքը անոյշ ժպիտով մը կը բանար ծերունիին աչքերը։

Երեւունին ինքզինքը քարի մը վրայ գտաւ. իրեն բարձր բաժնէր տապանաքար մը՝ որուն վրայ գրուած էր, « ԱՇՈՏ ՈՂՈՐԾԱՍ » . ամբողջ գիշերը, այդ մեծահոգի թագաւորը ցուցած էր աւերուած հայուն՝ Անին իր անցեալի փառքերով։

Հիմայ կը տեսնէ ծերունին որ նոր ծագող արեգակը իր ոսկեղէն ճողէն կտորներ ձգձգձգած է քնացող քաղաքի մը աւերակներուն վրայ, որուն կիսակործան պարիսպները կարդալ կու տային Անին։

Թշուառը՝ լացաւ լացող քաղաքին դիմաց՝ երբ տեսաւ անկանգնելի աւերակները, կործանած պալատները, կիսակործան եկեղեցիները և պարիսպները՝ որոնց վրայ մամուռը՝ հինգած զոյնզոյն գորգի կտորներ թողած էր։ Լուռ և ամայի էր մեռելութեան այդ քաղաքը։

Երեւունին լացաւ կրկին, վհատած և յուսահատած՝ երբ ինքզինքը աւերակներուն մէջ ուզեց նետել՝ աներեւոյթ ձեռք մը բռնեց զինքը և եկցուց։ Եւ աւերակներէն, եկեղեցիներէն և կործանած պալատներու գմբէթներէն ու կամարներէն լսեց իւր ձայն մը՝ որ կը կրկնէր. « Վրէժ, վրէժ » . . .

Ճանչցաւ նա իր ձայնին արձագանքը. և ահա կործանած քաղաքը շարժեցաւ. աւերակներուն մէջէն ելաւ սեւագգեստ տիրադէմ աղջիկ մը, որ աչքերը աւերակներէն քաշելով՝ նայեցաւ ծերունիին, քաշաբար կեցաւ անոր դիմաց և ըսաւ.

— Մի՛, մի՛ յուսահատիր. աւերակներու հայ աղջիկն եմ ես՝ որ կը խօսիմ քեզ

հետ. հազար տարիէ ի վեր այս աւերակներուն մէջ կը բնակիմ. և յոյսն է որ զիս չի ծերացնել. Եւ անցեալ փառքերուն ծնունդն եմ, հայու սրտերով մեծցած, հայու արիւնով թրջուած, հայու արցունք խմած, Հայութեան բոլոր ցաւերը իմ մէջս են. ես ինքս հայութիւնն եմ. ինծի՛ նայէ՛ ո՛վ թշուառ ծերունի, ինծի՛ նայէ՛. ինծմէ՛ կը ծնանի Յեղափոխութիւնն զաւակը՝ զոր սեւ կաթով պիտի մեծցնեմ, տխուր ողբերովս պիտի քնացնեմ և վրէժի երգերով պիտի անթնցնեմ. ինծի՛ նայէ, աւերակներու հայ աղջիկն եմ ես. և զիտեմ որ դուն ալ աւերուած հայ ընտանիքի մը հայրն ես, ինծի՛ նայէ »։

Երեւունին՝ նայեցաւ անոր արիւնով բոցավառուած աչքերով՝ և անա աւերակներուն երկունքէն ծնաւ Յեղափոխութիւնն մանուկը՝ որուն ձեռքի դրօշին վրայ արիւնով գրուած էր « Վրէժ »։

ՏԻՐԱՆ

## ՃԵՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԴԻՂԱՄՏՈՒԹԻՒՆԸ՝ որ երբեմն ուսուցիչ էր վարժարաններու, հիմա կուան շատ մը դպրոցներու մէջ բուլովին մեռած է։ Գիտութիւնը՝ որ իրմէն ծնած զաւակ մ'է, սպաննեց զինքը՝ որպէս զի կարենայ անգամազննել թէ նա ինչպէս կ'ազմուած էր։

\*

Մարդկային հանճարը այն ժամանակ հրաշալի բաներ յղացաւ՝ երբ մարդկանց ձեռքը գրեցրէ աւելի՝ գործեր կային։

\*

Գիրք մը գրելը՝ դատարկութենէ աւելի անարժէք է, երբ գրուած գիրքը մարդուն բարեփոխութեան չի ծառայեր։

ՃԻՒՋԵՏԻՐԵ ՃԻՒՍԹԻ